

A Zrínyi–Frangepán-féle összeesküvés a horvát irodalomban

A bécsi udvar központosító törekvései gyengítették a magyar és a horvát főurak hatalmát, ami elégedetlenséget váltott ki közöttük. Főként a törökkel megkötött Vasvári békét (1664) tartották szégyenteljesnek, amely elvezetett a Habsburg-ház elleni összeesküvéshez. Az összeesküvők élére a horvát származású Zrínyi Miklós bán, a magyar Wesselényi Miklós nádor, Rákóczi Ferenc herceg, Nádasdy Ferenc udvari bíró és a stájer főúr, Tattenbach Erazmus áll, akik francia, lengyel és török segítségre számítottak. Az ígéretek ellenére a külföldi segítség elmarad, sőt a török felfedte a császárnak az összeesküvést, amely Zrínyi Miklós, Wesselényi, Lippay György esztergomi érsek halálával sem zárult le. Az összeesküvés megmaradt résztvevőit Zrínyi Pétert és apósát Frangepán Kristófot, Nádasdy Ferencet és Tattenbachot az osztrák császár I. Lipót kivégeztette.

Írásunk a Zrínyi–Frangepán összeesküvéssel foglalkozik, ami a horvát és a magyar irodalomban gyakran szolgalmi témául.

A két rokon kapcsolatban álló főúr, irodalmi, hadvezéri és politikai pályafutása közismert. Zrínyi Péter és apósa, Frangepán Kristóf katonai sikerei között kiemelkedőnek számított a Likában (Jurjevih stijena), a török felett 1663. október 16-án kivívott győzelem, ahol Čengić Ali-pasa felett diadalmaskodtak. Péter felesége Frangepán Katalin a csata történéseit a *Popivka od razboja Čengijičevoga* (*A Čengijic-csel folytatott háborúról szóló ének*) című költeményében énekl meg. Az összesen harminc, négyes versszakból álló, tizenkét szótagú verssor Katalin férje győzelme kapcsán a Zrínyi fivérének nagyságát emeli ki: *To su dva vitezova glavari hervacki / Miklova i Petar slavni grofi Zrinski* (*E két vitéz nem más, mint horvát főnemes / Miklós és Péter, a dicső Zrínyi grófok*). Költeményét ezekkel a sorokkal zárja:

*Ovo za spominak ja hotih spisati
a za veću diku činit ću spivati
Katarina Zrinska svitu napred dati
da im Bog da lip glas uvik uzivati.*

*Enlékezésül szánom eme sorokat,
nagyobb dicsőségért éneklek azokat,
Zrínyi Katalin adja itt közre őket,
adj' Isten jó hírnek örvendjenek mindig.*

Zrínyi Miklós – a mai napig kétséges – vadkan okozta halálát Stjepan Bedeković költeményes könyvében (1758) található két horvát nyelvű, de latin című költeményében a *Cantio de Zrino Nicolao* és *Alia de eodem Zrino* ismerteti. A versek szerzője egyik elődje Ljudevit Bedeković (1621–1671) volt, aki ezekkel a sorokkal zárja mondandóját: *Sada kad to pisah dosta sam se plakal* (*Most, amikor ezeket írtam sokat sírtam*). (Hadd jegyezzem meg, hogy a latin nyelv évszázadokon át a horvátok és a magyarok között meglévő nyelvi kommunikáció megbízható „eszperantójának” számított.)

Zrínyi Péter és Frangepán Kristóf bécsújhelyi kivégzése a névtelen költőket is megihlette. A horvát „kaj-nyelven” írott, Horvátország szerte terjedő poéma forrásául Zrínyi és Frangepán főurak a törökkel kiépített kapcsolatai szolgálnak, amelyek a költeménybe szervezve beépülnek, és megfelelnek a történeti valóságnak. A két rokon főúr politikai tervei megvalósítására, azaz országuk függetlenségének kivívása érdekében – az osztrákokban való csalódottságukat követően – a törökkel való egyezkedéshez vezetett. Azonban a bécsi udvar értesül a horvát–magyar főurak törökkel folytatott tárgyalásairól. Az összeesküvést szervező Zrínyi, Frangepán és Nádasdy, vélhetően az elfogatásukra kiadott császári parancs következtében, bizva annak bocsánatában, kegyelemért folyamodnak hozzá. A költemény önkéntes feladásukat énekl meg, valamint a bécsi császárral folytatott, bebörtönzésüket követő beszélgetésüket, majd az ellenük meghozott ítéletet és halálukat – írja Bogišić.

A dubrovnikai–korčulai irodalmi körbe tartozó Petar Kanavelić (1637–1719) költeményében a *Doi o ljubi ma ljubljena* (Jer, és szeress kedvesem) e tragikus eseményeknek szentel figyelmet, míg Juraj Habdelić (1609–1678) prózai művében a *Zrcalo marijansko* (A Mária-tükör) az összeesküvést követő, a horvát népre nehezedő szörnyű következményeket ismerteti. Egyúttal beszámol a végtelen, kevély főúri magatartásról: *gizdvošti velike gospode: Gospoda proo preštimanje i rešpekte hote imati, za nje se bore, za nje se skrbe, skoro i skubu. Otud vojske, zburkanja, harametnje u varašeh, v orsageh. Otud orsagov, varašeh, gradov, sel porobljenje, popalenje, porušenje. O, da bi toga ožima našemi ovo isto 1670-o leto, ko ovo žalosten pišem, vu našem nevoljnem orsagu ne videli!* (A főúriak magatartása: az urak megbecsülést és respektust szeretnének, azokért küzdenek, azokért törődnek, majd hogy nem öltre mennek értük. Ezért vannak a hadak, a zavargások, a városokban és az országban a rablások. Ezért hajtják rabságra, égetik fel, rombolják le az országot a városokat és a falvakat. Óh bárcsak, amikor 1670-ben szomorúsággal telve írom ezeket, mindez bajbajutott országunkban nem lenne látható!)

A Zrínyi–Frangepán témát Andrija Vinković (1688) *Arte et Marte* című munkájában dolgozza fel. A történesek kronológiai sorrendiségét a zagorjei Pethő Gergely (1570–1629) magyar nyelvű krónikájából, valamint Antun Vramec (1587), egyben a vinicai Istvánffy Miklós (1538–1615) krónikájából meríti. Zrínyi Péter titkára Marko Forstal Ágoston rendi szerzetes hátrahagyott kéziratos krónikája a *Stemmatographia Mavortiae Comitum de Zrin* is az összeesküvésről számol be, míg X. F. Ladány a *De gestis Banorum Sclavoniae* e témakörben írt művét hagyja kéziratban örökségül az utókor számára. Közli Miroslav Kurelac és Rafo Bogišić.

A horvát nép államalkotó szerepét felismerő kortárs szerző és történész, Pavao Vitezović (1652–1713) szól a Zrínyiek és Frangepánok történeti szerepéről. *Kronika* című munkájában felkelti az érdeklődést két kortársa iránt, akkor, amikor azokról tilos volt szólni. Művében az események sorrendiségét tekintve megírja, hogy Zrínyi 1670-ben felépíti *podignue suprot cesaru – Nimici dooše u Čakovec turen* (a császárral szembenálló építményt – Csáktornyára a németek betértek), aminek további beláthatatlan következménye a Zrínyi és Frangepán birtokoknak és városoknak okozott szenvedések voltak. A Zrínyiek török elleni harcát Eszterházy folytatja, de súlyos vereséget szenved el tőlük. Az író Vitezović a költő és hadvezér Zrínyi Miklós fiával, Ádámmal állt kapcsolatban, de a bécsi udvarral is.

A magyar történelem az itt bemutatott, s az azokat megelőző eseményeket *Wesselényi-féle összeesküvésként* tartja számon. Az összeesküvés szálait Zrínyi Miklós és Wesselényi Miklós nádor tartották a kezükben. Céljuk elérésében haláluk akadályozta meg őket. Az összeesküvés folytatóivá az ország függetlenségéről álmódó Zrínyi Péter és apósa Frangepán Ferenc Kristóf válnak. A horvát történelem és irodalom eme, a horvát nemzeti törekvések megvalósításáért vívott küzdelmet Zrínyi–Frangepán összeesküvés (*Zrinsko-frankopanska urota*) néven tartja számon, amely a későbbiekben, az általunk ismertett kortárs szerzőkön túl, még számos horvát és magyar író, festő, történész témájául szerepel.

Egy kevésbé ismert a *Poslédnji Frankopan i Zrinski* (*Az utolsó Frangepán és Zrínyi*) horvát népdal az összeesküvést dolgozza fel, amelyet a szlovén származású, az illírismus elkötelezett horvát költője, Stanko Vraz (1810–1851) Novi Vinodolskiban jegyzett le. (Egyébként, a nyugat-magyarországi horvátoktól is gyűjtött népdalokat Nagykanizsán, Szombathelyen, Duna-szerdahelyen és másutt, amelyeket Zágrábban, 1839. kinyomtatott *Narodni pišni ilirske* (Illíriai népdalok) könyvében tett közzé.)

A „csa-nyelven” fogant népi ének a Zrínyi–Frangepán összeesküvésre vet fényt. A „deseterac” (tíz szótagú) költemény kezdősorai Zrínyi álmát éneklük meg:

*Sanjak sanja Zrinski gospodine
U Karlovcu gradu bijelome,
Da je arko sunce pomrknulo,
Da je jasan mišec potamnijo,
Da je danica na zemlju panula,
Da u krajcu zvizde pribignule.*

*Álmot látott Zrínyi urunk éppen,
Károlyvárosnak fehér várában,
Hogy tűző napunk elveszíti fényét,
Hogy fényes holdunk sötétbe borul,
Hogy esthajnalunk a földre le hull,
Hogy végleg elszöknek a csillagok.*

Zrínyi Péter álmának megfejtésére *Jure Tržaški* herceg – a népi szerző illetéknéppen változtatta meg Fran Krsto Frankopan nevét, aki a Tržački család utolsó sarja volt – vállalkozik. Ő az égitestek változásából megfejtheti a reájuk váró vészteljes következményeket: a nap fényének elvesztése kettejük elvesztését, a hold sötétségbe borulása birtokaik elvesztését jelenti, a földre hulló Esthajnalcsillagot fejeik földre hullásával, azaz lefejezésükkel, a csillagok szökését a

szolgák uraik elhagyásával magyarázza. A népköltemény a történeket a valóságba bele-
 ágyazva írja le, amikor a két főhősnek módja adódik arra, hogy az országon kívül menedéket
 keressenek. A lehetőségek közül felmerül: menedéjog kérése a pápai udvarnál, illetve a *hor-
 vát földeken* lévő Csáktornyára való szökés. Történeti tény viszont, hogy a két főúr 1671 áprili-
 sában indul el kegyelmet kérni Bécsbe I. Lipóthoz, akiket a császár Bécsújhelyen azonnal börtö-
 nbe vettetés, majd április 30-án kivégeztetés. A népi ének tanúsága szerint a muraközi vár
 alatt kifeszített, fehér sátrakat *Nadazi* (Nádasdy) meglátva szívesen magához invitálja őket, s
 „pobratimjaint”, azaz fogadott testvéreit vörösborral kínálja. A népi szerző a következő sorok-
 ban eltér a történelmi hűségtől, ugyanis Nádasdy Ferenc alakjáról valótlan tényeket közöl, mi-
 szerint ő a szökevényekre vonatkozó császári elfogató levél megérkezéssel elfogatja társait.
 Nadazi teljesíti a császári parancsot, s a két horvát főurat a bécsi császári udvarba kíséri, akik
 azonban az út során előtte még megszállnak *Tantipuhović* várában. *Tantipuhović* az elfogott fő-
 urak fejét veszi, majd a hír eljut Bécsbe, aminek hallatán:

*Car se čudi i zemlja se tresse,
 Da pogibu dva sina sokola
 Bane Zirniski i kneze Trzaski,
 Ki su mnogo Turak pogubili,
 Mnoge bile grade pridobili.*

*Bámul a császár, s megremeg a föld,
 A két szürke sólyom halálán,
 Zrínyi bánén és Trzaski hercegén,
 Akik sok törököt veszejtettek,
 Sok fehér várat meghódoltattak.*

Nádasdy Ferenc maga fedti fel a császár előtt az összeesküvést, de Lipót Bécsben őt is kivé-
 geztette. A népi énekes *Tantipuhovića* véreskezű alakjáról szól, ám nevében vélhetően az össze-
 esküvő és történeti személy Tattenbach nevét kell keresnünk, akire a császár helyett a gyilkos
 szerepe volt kiosztva.

Az összeesküvést megtorló I. Lipót császár pedig megmarad továbbra is jó császárnak, pon-
 tosabban a vérpadon bekövetkezett eseményekről, s az azokról mit sem tudó figurának.

A földrengés bekövetkezte az előidézett katasztrófa állapotára utal.

Frankovics György

Felhasznált horvát nyelvű irodalom:

Bogišić, Rafo: Hrvatski kajkavski pisci (I–II.), Zrinski i Frankopani u hrvatskoj knjizevnosti. Zagreb, Forum 1997. 1–2. sz.; *Kurelac, Miroslav*: Prilog Ivana Luciusa povijesti roda Zrinskih i njegove veze s banom Petrom Zrinskim, Zbornik Hist. Zavoda JAZU. Zagreb, 1977. 8. szám; *Novalić, Duro*: Madarska i hrvatska Zrinijada. Zagreb, 1967.; *Sojat, Olga*: Hrvatski kajkavski pisci, II., PSHK, 15 Zagreb, 1977.; *Vončina, Josip*: Ozaljski jezični krug. Radovi zavoda za slavensku filologiju, 10. köt. Zagreb, 1968.; *Pet stoljeća hrvatske knjizevnosti*. Zagreb, 1970.; *O jeziku Ozaljskog kruga*. Filologija, 7. köt. Zagreb, 1971.; *Jezično-povijesne studije*. Zagreb, 1973.

Emlékek a felsőbányai apácázárdáról¹

Felsőbánya szerényen húzódik meg az 1443 m magas *Gutin* hegység lábánál. Nem tudjuk pontosan mióta létezik. Büszkék vagyunk 1329-ben először említett városi rangjára, amikor *Asszonypataka* (*Nagybánya*) és *Középhegy – Mons Medius – (Felsőbánya)*, mint közös bíró alatt élő hatóságok szerepelnek.

A várost keletkezése óta a bányászat jellemzi. Talán II. Géza idejében, vagy IV. Béla korában alapították, a már itt művelt színesfém bányászat miatt. Mint királyi birtok, a szatmári vár-
 hoz tartozott a XIII. század derekáig. 1347. március 1.-i kiváltságlevelében Nagy Lajos ki-
 rály egységes alapokra fektette a bányászati rendtartást. 1452-ben a városba látogatott *Hu-
 nyadi János*. Megvette a templom orgonáját, vételárul a város minden arany- és ezüstbányá-
 jának haszonbérét a római katolikus templomnak ajándékozta.

Kiváltságleveleket adományozott a városnak: *Mátyás király* (1465), *II. Lajos* (1523), *I. Lipót*
 (1689), *III. Károly* (1713), *Mária Terézia* (1741), *I. Ferenc* (1795).

Hiltner Ferenc

¹ Elhangzott 1999. szeptember 3-án Felsőbányán, a V. Partiumi Honismereti Konferencián. (Szerk.)